

על היינה העתונאי

יהודה אילוני

להערת העורך לא להבליט בכתבותיו אנשים מסויימים לכל ייפגעו, הוא משיב באירוניה שתאפיין את כתיבתו:

את בקשתך המרומזת, שלא להבליט אישים מסויימים יתר על המידה, אמלא במקצת. אמת, קל מאוד לא להביני כראוי. האנשים אינם מתכוונים בתמונה, שאני משרטט בקלות, אלא בדמויות הקטנות שציירתי בתוכה כדי להחיותה. הם חושבים אולי, שהדמויות הללו עניינו אותי במיוחד. אבל אפשר לצייר תמונות גם בלי דמויות, כשם שאפשר לאכול מרק בלי מלח, אפשר לדבר סחור-סחור, כמו כתבי עתון. אם הם מדברים על מעצמה צפון גרמנית גדולה, יודע כל אחד שהם מתכוונים לפרוסיה. זה מגוחך... כשאני מדבר על משפטן צפון גרמני ששערותיו השחורות גולשות ארוך ככל האפשר על כתפיו, המגלגל עיניים חסודות כלפי שמים, כדי להיות דומה לתמונת ישו, ונושא, אגב, שם צרפתי והוא ממוצא צרפתי, ואף על פי כן מתרברב בגרמניותו — יודעים האנשים למי אני מתכוון. אני אקרא לכל בשמו...

ובין סיפור על מחלוקת מוסיקלית סביב המלחין ספונטיני וביקורת על האופרה "פריישוץ", תופס את עינו של הסטודנט היהודי היינה אירוע חסר חשיבות לכאורה, אך אופייני לרור יהודים מתבוללים, המאמצים לעצמם מושגים וגייוני כבוד טבטוניים: מוות חסר טעם של סטודנט יהודי. הדברים נמסרים כידיעה בלשון לקונית והקורא ישפוט:

יש עכשו מעט דר־קרבות. לדר־קרב אחד היו לא מזמן תוצאות הרות אסון. שני סטודנטים לרפואה, ליבשיץ ופייבוש, רבו בהרצאה על תורת הסמלים על עניין חסר חשיבות. שניהם דרשו לשבת על הכסא מס' 4. הם לא ידעו, שהיו כאולם זה שני כסאות מס' 4; ולשניהם ניתן מספר זה על ידי הפרופסור. "טיפש!" קרא האחד, ובה תמו חילופי הדברים. למחרת הם יצאו לדר־קרב, וליבשיץ נפל על חרבו של יריבו. הוא מת כעבור רבע שעה. מכיוון שהיה יהודי, הובא על ידי חבריו הסטודנטים אל בית קברות יהודי. פייבוש, אף הוא יהודי, ברח...

הערכה חריגה, שונה מן הזילזול של יהודי גרמניה כלפי היהודים בפולין, גילה היינה, חבר ב"אגודה לתרבות ומדע של היהודים" ברשמי מסע "על פולין" (1822) בכתב העת Der Gesellschafter. הוא מתאר את נופי פולין, סוקר את החברה הפולנית למעמדוה ואת מקום היהודים בתוכה. הוא מוצא שרמת השכלתם של אלה עולה על זו של אצילי פולין בזכות עיסוקם בספרי הלכה ודח ומסכם:

את צעדיו הראשונים בשדה העתונות עשה היינה בתקופת מפנה באופיה של העתונות. העתונים שאפו להגדיל את מספר קוראיהם, מעבר לחוג המשכילים, הם פנו אל קהל קוראים חדשים, לאו דווקא צרכני המאמר המלומד. עורכי העתונים רצו להגיע לקורא, שביקש למצוא בעתון בידור וסיפוק סקרנותו במגוון נושאים כתובים בסגנון קל, שאינו מחייב מאמץ יתר והעמקה. העתונים האנגליים והצרפתיים הקדימו את הגרמניים בשינוי זה של תכנים וסגנון. בעתוני אנגליה משתקף בעיני היינה העם וייחודו הלאומי. שם כותבים על מירוצי סוסים, תחרויות איגרוף, מלחמת תרנגולים, משפטים, ויכוחי הפרלמנט. אין מכל אלה בעתוני גרמניה, "זולת רכילות ספרותית ותיאטרונית".

אל השממון העתונאי הזה פרץ היינה בכתבותיו, שבהן שום נושא מעניין לא היה פסול לדין. כאמן הלשון הפשיט את השפה הגרמנית מן המחלצות הכבדות של גיתה ויצר ז'אנר עתונאי חדש, את הפליטון המודרני. על ידי השימוש בשפת הדיבור פיתח אפשרויות קומניקציה לשוניות חדשות, שעמדו במבחן האיכות הספרותית. השפעתו ניכרת לאורך ימים בכתיבת פליטונים בשפה הגרמנית על מחברים כתיאודור הרצל, אלפרד קר, קורט טוכלסקי ואגון ארווין קיש. מבקרי היינה, והבוטה בהם קרל קראוס, טענו נגדו, שבחוצפה ובגסות השחית את השפה הגרמנית, אך לדעת מסגנריו הוא קרב את העתונות אל הספרות ומיתן את הירוחה של זו. היינה הגן על דרך כתיבתו נגד הפילוסופים המקצועיים ב"תולדות הדת והפילוסופיה בגרמניה", שהתפרסם בהמשכים בכתב העת הצרפתי Revue Des Deux Mondes:

ויאלו נא לזכור, שהמעט שאני אומר, נאמר ברור ומפורש, בעוד שכתביהם אמנם יסודיים מאוד, לאין שיעור יסודיים, מעמיקים מאוד, מעמיקים עד להדהים, אך באותה מידה לא מובנים. מה מועילים לעם אסמי התבואה הנעולים, כשאין לו מפתח לפתחם? העם רעב לידע ומודה לי על פרוסונת לחם-הרות, שאני חולק ביושר עמו.

דו־קרב בין יהודים

הכתבות הראשונות של היינה החלו להתפרסם יחד עם קובצי שיריו הראשונים. ב־1822 פירסם ה־Rheinisch-Westfaelischer Anzeiger את ה"מכתבים מברלין", שבהם הוא מתאר בשביל אנשי הפרובינציה "את החיים החיצוניים והפנימיים" של בירת פרוסיה, את מראה הרחובות והכיכרות, את אוכלוסייתה המגוונת, סוקר בריפרוף את חיי התרבות ומספק לסקרנות הקורא מנה הגונה של רכילות.

Der Gesellschafter Blätter für Geist und Herz.

1825. Freitag den 17. Januar. 10tes Blatt.

U e b e r P o l e n.
Geschrieben im Herbst 1822.

Seit einigen Monaten habe ich den preussischen Theil Polens die Kreuz und die Quer durchzogen; in dem russischen Theil bin ich nicht weit gekommen; noch dem österrheischen gar nicht. Von den Menschen hat ich sehr viele, und aus allen Theilen Polens, kennen gelernt. Diese waren fastlich meistens nur Edelleute, und zwar die vornehmsten. Aber wenn auch mein Ziel sich bloß in den Kreisen der höheren Gesellschaft, in dem Schloßhain der polnischen Großen, bewegte, so schweifte der Geist doch oft auch in den Häuten der niederen Volks. Hier haben Sie den Standpunkt für die Würdigung meines Urtheils über Polen.

Dem Neuen des Landes rückte ich Ihnen nicht viel Zeit abes mit zu theilen. Hier sind nirgends pflanzte Gefangenen, romantische Wasserfälle, Machtvollkommen-Gebäude u. s. w.; hier giebt es nur weite Wälder von Nadeln, das meistens gut ist, und kleine, mährische Fischerhäuser. Polen lebt nur von Ackerbau und Viehzucht; von Fabriken und Industrie giebt es hier fast keine Spur. Den traurigsten Anblick geben die polnischen Dörfer: niedere Gebäude von Lehm, mit dünnen Fenstern oder Wänden bedekt. In diesen lebt der polnische Bauer mit seinem Vieh und seiner übergen Familie, erfreut sich seines Daseins und denkt an nichts weiter, als an die - ästhetischen Pustelchen. Keinem läge es sich indessen nicht, daß der polnische Bauer

oft mehr Verstand und Gefühl hat, als der deutsche Bauer in manchen Ländern. Nicht selten fand ich bei dem geringsten Polen einen originellen Witz (nicht Weisheitswitz, Humor), der bei jedem Blick mit wunderlichem Ausdruck hervor sprudelt, und seinen schmerzlichen, sentimental Aug, jenes brillianten Aufschwung eines österrheischen Naturgefühls, dessen physisches Vorrecht bei leidenschaftlichen Leidenden eben so unmißverständlich ist, wie das Intelligenzbegehren des Witzes. Der polnische Bauer trägt noch seine Nationaltracht: eine Jacke ohne Kermel, die bis zur Mitte der Schenkel reicht; darüber einen Oberrock mit heißen Schindeln besetzt. Besterer, gewöhnlich von Hellblauer oder grauer Farbe, ist das große Original seiner feinen Pol. Mode unserer Eleganz. Den Kopf bedeckt ein kleines rundes Hüchlein, weißgerändert, oben wie ein abgekloppter Kegel sehr zuläufend, und vorn mit bunten Bandstreifen oder mit einigen Pfauenfedern geschmückt. In diesem Costüm sieht man den polnischen Bauer des Sonntags nach der Stadt wandern, um dort ein bescheidenes Geschäft zu verrichten: erheut, sich rasiren zu lassen; zuweilen, die Weife zu hören, und drittens, sich voll zu kaufen. Den, durch das dritte Geschäft genöthigt Selbsterwerbenden sieht man des Sonntags, als Wirtze ausgehert, in einer Straßengasse liegen, flüsternde und umgeben von einem Haufen Freunde, die, in wehmüthiger Bewunderung, die Betrachtung zu machen scheinen: daß der Mensch blinder so wenig vertragen kann! Was ist der Mensch, wenn - drei Kanonen Schusses ihn zu Boden werfen! Aber die Polen haben es doch

רשמי מסע של היינה מפולין מ-1822

זרחה על שער הגולש והאירה פנים מקוריות ביותר... בדמותו השתקף חוסר דאגה וכובד ראש כאחד, מבטו היה ארוך טווח ובכל זאת נע ונד, סקרנותו מאוד לא צרפתית, חולמנית גרמנית אמיתית, כה שזורת מלנכוליה, והוא לא מש מזכרונות אחרי שזמן רב כבר לא ראתיו."

הכתבות של היינה משקפות את המפגש שלו עם פריז, את התנאה שנהנה מחיי התרבות והחברה התוססים של עיר זו. הרשימו אותו לא רק שכיות החמדה אלא גם אולמות השעשועים העממיים כ"גראן שומייר", אותו כינה "הפנתיאון הזמני", שכן פגש שם את "גדולי צרפת במצב עוברי, גיבורי העתיד, שאת חיייהם יתאר איזה פלוטרך שעתיד להיוולד". הוא צפה בקרנבל, השתתף בנשפים, ביקר תיאטראות וקונצרטים. את רעבונו לעתונים צרפתיים, גרמניים ואנגליים השביע באולמות הקריאה.

הודות להמלצות דודו, הבנקאי ההמבורגי סלומון היינה, נפתחו לפניו דלתות הסלונים, והיה מבאי ביתו של הברון רוטשילד. בסלונים אלה פגש את חשובי האנשים בשדה הספרות, האמנות,

נראה, שלא התקדמו יחד עם התרבות האירופית, ועולמם הרוחני שקע בכיפה של אמונות הבל דוחות שלתוכן דחק אותם פילפול סכולסטי באלפי דרכים משונות. אף על פי כן, על אף כובע הפרווה הברברי המכסה את ראשו והאידיאות הברבריות עוד יותר הממלאות אותו, מעריך אני את היהודי הפולני הרבה יותר מאשר רבים מיהודי גרמניה, החובשים כובע בוליבר לראשם ונושאים את ז'אן פאול בתוך ראשם. על ידי הניתוק הנוקשה עוצב אופיו של היהודי הפולני לשלימות, ועל ידי שגשם את אוויר הסובלנות קיבל אופי זה את חותם החירות. פנימיות האדם לא נעשתה לערבוביה שרירותית של רגשות שונים אלה מאלה ולא התנוונה על ידי רחיסתה לחומות הגטו של יהודי פרנקפורט, על ידי צווים עירוניים מחוכמים והגבלות חוקיות מתוך שפע אהבה. היהודי הפולני בפרוותו המלוכלכת, עם זקנו המלא, ריח השום הנודף ממנו ולשון היידיש העילגת שבפיו עדיין חביב עלי יותר מיהודים רבים אחרים, השוריים בכל מעלות התפארת שבניירות הערך של המדינה.

המשורר הצעיר היינה נימנה עם הדוברים הבולטים של "גרמניה הצעירה", זרם ספרותי ליברלי שנלחם במשטרים וריאקציוניים. ב-1828 הפקיד הברון יוהאן פרידריך קוטסה בידיו את עריכת ה"שנתונים הפוליטיים", שיצאו לאור במינכן. היינה שאף לעצב את כתב-העת לבמה לביקורת חברתית "ברוח ליברלית, לא כמובן החד-צדדי של מה שקרוי המפלגה הליברלית". זו היתה כניסתו לעתונאות הפוליטית, וראשית הקשר הממושך עם מו"ל ה"אוגסבורגר Allgemeine Zeitung", שבו פירסם את כתבותיו לאחר גלותו לפריז. אך שאיפתו לעצב את ה"שנתונים" כרצונו, לא צלחה. לא עלה בידו לכנס צוות משתתפים הולם את דרישותיו. מאוכזב קבע: "כמה משעמם הוא תוכן ה'שנתונים'! השתכנעתי שלגרמנים אין חוש לפוליטיקה כי אי אפשר לגייס סופרים פוליטיים טובים." עריכת ה"שנתונים" נמשכה חודשים ספורים בלבד, זמן מספיק כדי שחוגי האצולה והכנסיה הקתולית יפגעו בהיינה כיהודי וכ"אביר רוח-הקודש של החירות". עם חוגים אלה נמנה גם הרוזן פלאטן, שתקף את היינה על רקע מוצאו היהודי. תגובתו החריפה של היינה עוררה שערוריה ספרותית ותרמה לאווירת המחנק, שגרמה להחלטתו להגר לפריז לאחר המהפכה הליברלית ב-1830.

ה"כישוף" בפריז

המשורר-המהגר השתלב עד מהרה בהווי החיים הפריזאי. המפגש עם המוני האדם בכרך הגדול, שהדהים אותו גם בכרלין ובלונדון, נעשה עניין שבשיגרה. את סקרנותו שלא ידעה שובעה, בה השקיף על סביבו, מתאר מבקר הספרות פילרה שאסל: "מול פבליון הארסאן הבחתי באיש בלונדיני נמוך קומה, נשען על מעקה גדת הנהר, וכשהוא מחזיק בידו את כובעו רחב השוליים בוחן את העוברים ושבים וצופה בסערה המתקרבת. הענן נבקע וקרן שמש

היינה באיור של ג' קסטנר, לפי ציור שמן של מוריץ אופנהיים מ-1831

המדיניות והחברה, שהזינו ברבות הימים את עבודתו העתונאית. אחרי המרובעות הזעיר בורגנית והאווירה הדתוסיסה של שלטון ריאקציוני בגרמניה חוללה בו, לדבריו, פריז שלאחר המהפכה הליברלית כישוף, המתחולל בכל גרמני, המגיע בפעם הראשונה לעיר זו. הוא מתאהב ב"תופרת" הראשונה שהוא פוגש, כשם שהוא מתלהב מתבשיליו של איזה טבחון גרוע בפלה ריאל, שם אוכלים ארוחת צהריים בשני פרנקים. יש לזכור, שבתקופת לואי פיליפ היתה בירת צרפת המרכז הפוליטי, האינטלקטואלי והאמנותי של אירופה ומפגש האופוזיציה האירופית הצעירה. החומר העתונאי ממש "התגלגל" ברחוב. יכולתו היוצאת דופן של היינה להבחין באירועים שוליים ולהציגם לפני הקורא כבעלות משמעות לשעתם או לעתיד לבוא, הקנתה לכתבותיו אופי ייחודי.

הקשר עם העתונות הצרפתית נוצר מהר. בין מכריו החדשים היה העתונאי הצרפתי ויקטור בוהין, שייסד את כתב העת המכובד "יורופ ליטרר". על פי עדותו של היינה סייע לו בוהין השנון "להסיר את העננה ממצחו של הוזה גרמני, ולהכניס את לבו

העגמומי בסוד החיים הצרפתיים." בוהין הציע לו לכתוב כמה מאמרים אודות גרמניה בז'אנר של ספרה של הגב' דה סטאל "על גרמניה". היינה הבטיח למסור לו את המאמרים, אך העיר שיכתוב אותם בז'אנר הפוך בתכלית. "זה לא איכפת לי", השיב בוהין, "חורן מז'אנר משעמם אני מרשה לך לכתוב, כמו וולטיר, כל ז'אנר". כתב עת זה אכן פירסם פרקים בתרגום צרפתי על "הולדות הספרות היפה החדשה בגרמניה", שנכללו אחר כך ב"אסכולה הרומנטית". בין מכריו החדשים היה גם פרנסואה בילו, עורך כתב העת החשוב "Revue des Deux Mondes", שפירסם קטעים מתוך "תמונות מסע" ואת הפרק "גרמניה אחרי לותר", שבו פותח היינה את ספרו "לתולדות הדת והפילוסופיה בגרמניה". המהירות שבה הצליח לפרסם מיצירותיו בצרפת מפתיעה, בהתחשב בקשיים שהיו לסופרים גולים, אולי משום שהוא הוכר על ידי האליטה הרוחנית והאמנותית כסופר גרמני מפורסם. היינה מעיד, שהיה גם גורם "פרחאי", שאילצו להרבות בכתיבה: יוקר החיים בפריז והידיעה, שאינו יכול לסמוך על תמיכת דודו סלומון. במכתב מן ה-24 באוגוסט 1832 הוא כותב: "דרך אגב, אני עכשו חרוץ מתמיד. זאת מן הטעם הפשוט, שבפריז אני זקוק לסכום כסף גדול פי 6 מאשר בגרמניה," (וזאת בטרם הכיר את אשתו הבזבזנית מתילדה). אך גם לאחר הגירתו לפריז לא זנח את קשריו הספרותיים עם גרמניה. כבר ב-1831 הופיעו ב"מורנבלאט" של המו"ל קוטה, הכתבה הראשונה "תערוכות ציור בפריז" (שתי אחרות פורסמו ב-1833 וב-1843) וכתבה ראשונה מסדרת הכתבות על חי המוסיקה. מ-1832 עד 1848 (בהפסקות) פירסם העתון הליברלי של הברון קוטה Augsburg Allgemeine Zeitung, אותו כינה היינה "העתון הטוב ביותר בגרמניה" ו"העתון הכללי של אירופה", כתבות יומיות ושבוועיות "על המצב בצרפת", שהן עיקר יצירתו העתונאית. כתבות אלה עוררו מיד את זעם השלטונות בגלל חומר הנפץ הפוליטי הטמון בהן. לא היה בכך שום חידוש. מאז שסירס הצנזור הפרוסי ב-1826 את "המסע בהרי הרץ" לבלי הכר, נלחמה בו הצנזורה מלחמת חורמה ובכמה ממדינות גרמניה נאסרו ספריו. עתה התערב הסופר גנץ בהוראת הנסיך מטרניך ישירות אצל קוטה. הוא התרעם, כיצד הוא מרשה, שעתונו הנכבד יפרסם את מאמרי "ההרפתקן הבזוי" היינה (שאותו הוא מעריך ואפילו אוהב כמשורר), הכתובים בסגנון האספסוף ומסיתים נגד המעמד הבינוני המכובד. ההסתה אינה עוד נגד הכמורה והאצולה, אלא נגד הפקידות, הבנקאים, בעלי האחוזות והסוחרים. "מי ישלוט בסופו של דבר במדינה?" קוטה לא עמד בלחץ השלטונות, עורך העתון קולב נקט קו מתון יותר והיינה נאלץ להפסיק את השתתפותו בעתון עד 1840. בדצמבר 1835 אסר הבונדסטאג הגרמני את כתביו יחד עם כתבי סופרים אחרים של "גרמניה הצעירה" ב-36 מדינות הברית הגרמנית. למרות שהאיסור היקשה על הפצת כתביהם, מצאו הסופרים בפועל דרכים לעקוף אותו.

לעג לצנזורה

ב"גרמניה אגדת חורף" לועג היינה לאנשי המכס הפרוסיים, המחפשים בכליו תכשיטים וספרים אסורים:

טיפשים! כמזודה מחפשים!
שם אין כל סחורה מוכרחת!
מה שאני מברייח כאן
יושב לי בתוך הפדחת!

Capitel XII.

פה יש לי חיצים שנונים מן התחרה
ששוק בריסל ומכלן המציא,
תרגישו דקירות וגם עוקץ היטב
אם פעם את חיצו אוציא.

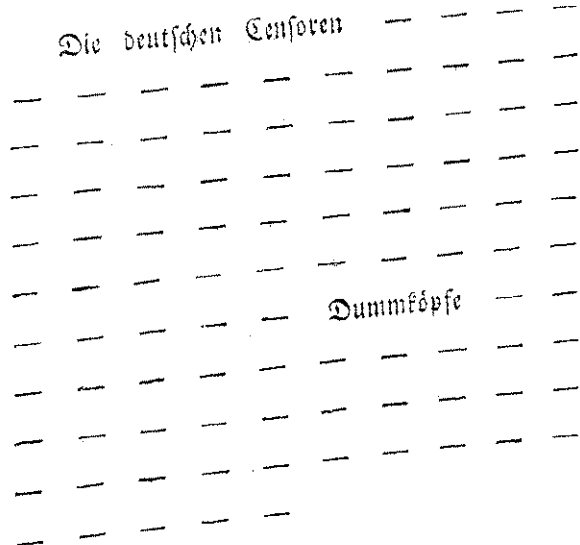
בתוך ראשי תכשיטים אשא,
לכתר-עתיד יהלומים,
אוצרות המקרש של האל החדש,
הגרול בנעלמים.

וספרים רבים בראש אשא!
הנה הודעה מוצהרת:
ראשי הוא קן צפרים מצייץ
של ספרים ראויים לחרם.

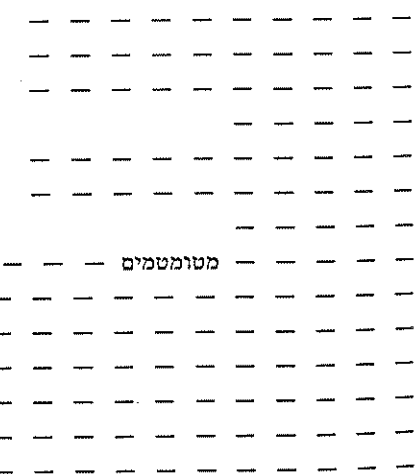
(תרגום: שלמה טנאי)

ב"ספר לה גרנד" מקדיש היינה "פרק" שלם לצנזורה:

פרק י"ב

הצנזורים הגרמנים

הקטע המוקדש לצנזורה, במקורו.

בכל עבודתו הפובליציסטית נאבק היינה בצנזורה. לא רק בצנזורה מטעם מדינות, אלא גם בצנזורה העצמית של העתון, שהיתה אף חמורה מן הרשמית. "לעיתים מוכרח הייתי להניף על ספינת רעיונותי דגלונים, שסימליהם לא ביטאו את השקפותי הפוליטיות או הסוציאליות. אך לעתונאי המברייח לא איכפת צבעו של הסמרטוט המתנופף ברוח בראש התורן: אני חשבתי רק על המטען הטוב שהובלתי בספינתי, שאותו אני רציתי להוביל אל נמל דעת הקהל." למטרה זו השתמש היינה במיני תחבולות. הוא לא היסס לשים את דעותיו בפני אחרים או להלביש את רעיונותיו בלבוש אגרות. "לכן מכילים כתבותי הרבה סיפורים בעלי אופי סמלי וערכסקות,

יוצא שאמנת הזכויות, המבטיחה לכל צרפתי את פירסום רעיונותיו בדפוס, היא לעג מר להוגי דעות גאוניים ואזרחי עולם, ולמעשה עבור אלה לא קיים חופש העתונות כלל.

קשרים עם גיבורי ההיסטוריה

היינה ניחן בתכונות מובהקות של עתונאי: היכולת לקליטה מהירה של אירועים ועיבודם, רגישות לזוטות ודחף למסירת רשמיו. "רק אל תבקש ממני שיטתיות", ביקש מעורך ה"רייניש-ווסטפאלישר אנציגער". שכן היינה נהג לשבץ בין ניתוח עניינים פוליטיים כבדי משקל תיאורים מתחום האמנות, המדע ואולמות הריקודים, "כדי למסור את תמונת התקופה אפילו בניואנסים הקטנים ביותר." הוא לא נלאה להדגיש את העדכניות של כתבותיו. על "הדיווחים היומיים" מפרז הוא מעיד, שהם נכתבו "למראה ההתרחשויות, בהמולת מלחמת המפלגות", תמיד זמן קצר לפני יציאת הדואר, כדי שהכתבים המתחרים לא יקדימוהו.

צילום אמין חייב לשקף באותה נאמנות זכוב כמו סוס אציל, ודיווחי הם ספר היסטוריה צילומי, שבו כל יום מצטלם מעצמו ועל ידי צירוף הצילומים האלה השלימה הרוח המסדרת של האמן יצירה, שבה המתואר מתעד בעצמו את אמינותו האותנטית. לכן ספרי הוא כד בבר תוצר הטבע והאמנות, ובעוד הוא מספיק אולי עכשיו לצרכים העממיים של הקוראים, הרי בכל מקרה הוא ישמש בעתיד לכותבי ההיסטוריה כמקור, הנושא בחובו את ערכות האמת.

עקרונות הכתיבה העתונאית לפי עדות זו טובבים בעיקר על שני צירים: הטבע והאמנות. טבע פירושו העולם האובייקטיבי, המציאות ההיסטורית, שבה יסודות הפוליטיקה והחברה הם דומיננטיים. החומרים ליצירתו העתונאית הם האקטואליה הפוליטית והחברתית, העוברת "עיבוד" בכור היצירה של "הרוח המסדרת של האמן". בסופו של דבר מטביע תהליך העיבוד של האמן את החותם על הכתבה. היינה החשיב כמיוחד את האמינות. ב-1855 הוא כותב אל אחיו גוסטב, לרגל הופעת התרגום הצרפתי של הספר "לוטציה" המאגד את המאמרים "על צרפת", שאין בו שום עובדה שאמיתותה אינה בדוקה. אין בו שום אי-ודאות אנונימית. את האנשים אינו מאזכר בראשי תיבות אלא בשמם המלא, למרבה רוגזם של שפנים ותפנים. אולם הקהל הרחב מתייחס בחיוב לגישה הציבורית הזאת ואומר: זאת אמנם שפה בוטה, לעתים פטלית, אך זו שפת האמת. במאמר "חותם המציאות" מביא מיכאל א. גיזלר את מימצאי החוקר בוס, לפיהם דברי היינה ב"על המצב בצרפת" לא תמיד תואמים את העובדות. שכן היינה עצמו הודה במכתב למורל קאמפה ב-12 באוגוסט 1852, שבעיבוד הכתבות לספר ["לוטציה"] "הוספתי כבר, כמעט הייתי אומר המצאתי, חלק גדול על הכתבות הקיימות (מה שנשאר בינינו)..." ובמכתב אחר אליו מן ה-14

שתכנס אינו מוכן לכול ושנראים בעיני הקורא השטחי אוסף פטפוטים מטופשים או דברי שוטה. הוא גם סיגל ללשונו נימה של שוויון-נפש, שאיפשרה לו לדבר על עניינים עדינים, כגון מתן עצות מועילות לאופוזיציה הרפובליקנית.

ומה בדבר חירות הביטוי בצרפת הליברלית בשנות ה-40 של המאה הקודמת? כמה שפר חלקו של העתונאי הצרפתי לעומת עמיתו בגרמניה? כתבה של היינה מן ה-3 ביוני 1840, משקפת את מציאות הימים ההם ונראית רלוונטית גם היום. לדעתו מפריזים בגרמניה בערכו של חופש העתונות הצרפתי, אם כי לשונה רהוטה יותר ומאמריה מנוסחים ביתר הגיון מאשר בעתוני גרמניה, כי על מחבריהם ליצור לעצמם קודם את השפה הפוליטית ולפרוץ לעצמם דרך ביערות העד של רעיונותיהם. הצנזורה בצרפת אינה מכבידה את עולה, והעתונים גדושים קטעים, שאפילו הצנזור הוותן ביותר בגרמניה היה מוחק. ואף על פי כן אין לשפוט את העתונות הצרפתית רק על פי הופעתה החיצונית, ובהסתכלות הודרת יותר אל תוך מערכותיה פנימה ניתן לגלות, שהיא סובלת מסוג מיוחד של חוסר חירות, שהוא זר לעתונות הגרמנית ואולי אף יותר מזיק מן הצנזורה הגרמנית.

העתונות היומית בצרפת היא מעין אוליגרכיה: ייסוד עתון כרוך בכל כך הרבה הוצאות וקשיים, שרק מי שמסוגל לגייס סכומים עצומים, יוכל לייסד עתון. מחשבים את רווחיותו, אם יצליח למסד את עצמו כביטאון מפלגה מסוימת, או שאפשר יהיה למכרו בסתר לממשלה ברווח הגון. בגלל התלות במפלגות או בממשלה מוגבלים העתונים בפירסומיהם, שלעומתם מכשולי הצנזורה הגרמנית "דומים לכבלי ורדים עליונים". עורך ראשי של עתון צרפתי הוא "קונדוטיירה", המגן עם כתביו על האינטרסים של המפלגה ששכרה אותו על ידי התפוצה או התמיכה הכספית. עורכי המישה והעתונאים מציינים במשמעת צבאית והם נותנים למאמריהם את הכיוון והצבע הדרושים. על ידי כך מקבל העתון את האחידות והדיוק, שמרחוק איו פוסקים להתפעל מהם. אך אם, חלילה, לא קלט עתונאי לא זהיר את הפקודה, אם לא כתב בדיוק לפי ההוראה, חותך העורך הראשי בבשר חיבורו בחוסר רחמים צבאי, שאין למצוא דוגמתו אצל שום צנזור גרמני.

ונניח, שיבוא משהו אל העורך וימסור לו מאמר שאינו מקדם את התכלית הנ"ל של עתונו, שדן אולי בנושא שאין בו עניין ישיר לציבור שהעתון משמש לו ביטאון, יידחה המאמר בהומרה במילות פולחן הקודש: "Cela n'entre pas dans l'ide de notre journal" [זה אינו כלול במערך הרעיונות של עתוננו]... ברגע שמתרחקים מן הוויכוח על ענייני דיומא, מה שקרוי העניינים האקטואליים, ברגע שרוצים לפתח רעיונות זרים לבעיות המפלגה הבנליות, ברגע שרוצים אולי רק לדון בענייני האנושות, יחזירו עורכי העתונים מאמר כזה באדיבות אירונית; ומכיון שיכולים לדבר עם הציבור רק באמצעות העתונים או כתיובכם הפרסומי,

לודוויג ברנה, יריבו של היינה, באיור שנעשה בעקבות ציור השמן של מוריץ אופנהיים מ-1827

הבורגנות שיכנעו את היינה, שנצחון הקומוניסטים בלתי נמנע, אם כי זמנם טרם הגיע. הרציונליסט שבו צפה, שנצחון המהפכה הקומוניסטית יגשים את העקרון העליון של "זכותם של כל האנשים לאכול". אך בד בבד אחזה בהיינה האמן חלחלה מפני "מהפכת התרבות" אותה חזה עם השתלטות הקומוניזם. לחלחלה זו נתן ביטוי בהקדמה לתרגום הצרפתי של "לוטציה", הנחשבת לצוואתו הפוליטית:

אכן, רק בחרדה ובהלה אני חושב על הזמן, שבו יגיעו מנתצי התמונות האפלים האלה לשלטון. בידיהם המיובלות ישברו ללא רחם את כל אותם צעצועים והבלי הדמיון של האמנות, שהמשרור כה אהבם; את גני הדפנה יעקרו ויזרעו במקומם תפוחי אדמה; השושנים, שלא טרחו ולא עמלו, ואף על פי כן לבשו הדר כמלך שלמה, ייעקרו מקרקע החברה, אלא אם כן יאחזו בפלך; אותו גורל נועד לוורדים, כלות הזמירים הבטלות; הזמירים

באפריל 1854 עוד הגדיל לעשות: "חלילה לך לגלות שמן הכתבות הישנות לא השארתי אפילו עשירית, ובכתבות שעיצבתי מחדש נתתי דרור להומור הפרוע שלי. מי שמכיר את המלאכה אינו חושף את האומן." יש, אפוא, ליעץ להיסטוריון לבדוק היטב, עד כמה מותר לו להסתמך על תיאורי היינה כמקור היסטורי.

חוקר היינה זיגברט פראוור מסב לעומת זאת את תשומת הלב אל עיבוד המציאות המצולמת על ידי "הרוח המסדרת של האמן", כשהמוצר הסופי הוא יותר מחומר גלם היסטורי. נראה שגם היינה עצמו העריך את ערכה הספרותי של כתיבתו העתונאית לא פחות מערכה ההיסטורי. ב-7 ביוני 1852 הוא כותב אל קאמפה, שאם "לוטציה" לא ישמש כספר היסטוריה, הרי לפחות יישמר בספרות הגרמנית כקובץ של פובליציסטיקה טובה.

"אני טובע במערבולת האירועים, גלי היום יום, המהפכה הסוערת", כותב היינה אל ידידו ורנהאגן פון אנוה. הוא מרגיש בפיו "כדג במים". יש לו קשרים ידידותיים עם גיבורי ההיסטוריה, וכיום מן הימים יהיה היסטוריון גדול. התבטאות זו אצל איש, שראה את עצמו קודם כל משורר, עשויה להפתיע, אולם היא אינה פרי הלך רוח רגעי, אלא מוטיב מוביל בכל כתיבתו העתונאית. במכתב הקדשה שכתב ב-1854, שנתיים לפני מותו, לספר "לוטציה" הוא מדגיש, שמסר על ידי חיבורם האמנותי של כל המונוגרפיות לספר, תמונה נאמנה של תקופה חשובה ומעניינת. כאן הוא עומד על אחד הקורים שהנחה אותו בכתיבתו. לא רק את העובדות הנראות לעין-כל השתדל לתאר, אלא גם תופעות סמויות מן העין. כך כתב בהתייחסו אל מהפכת פברואר 1848:

לא תיארתי את הסופה אלא את חשרת העבים שעלתה קודרת ומאיימת, ונשאה את הסופה בחיקה. דיווחתי לעיתים קרובות ובהדגשה על השדים שארבו בשכבות התחתונות של החברה, שיתפרצו מחשכתם בכרא היום. על מפלצות אלו, שלהן שייך העתיד, הסתכלו אז רק דרך זכוכית מקטנת, והן ניראו באמת כפרעושים מטורפים אך אני הצגתי אותן בגודלן האמיתי, ואז דמו יותר לתנינים האיזמים ביותר, שעלו אי פעם מן הוביצה.

חשש מ"מהפכת התרבות הקומוניסטית"

בכתבה מחודש יוני 1843 מתייחס היינה אל אחת ה"מפלצות" האלה, שלה שייך העתיד, המפלגה הקומוניסטית הזעירה בצרפת. זו "המפלגה היחידה בצרפת, הראויה לתשומת לב נמרצת". הוא משווה אותה אל הנוצרים הראשונים ברומא, ל-"Ecclesia pressa", שגורפו ועונו על דתם, ואיש לא ייחס להם חשיבות, "אך קומץ האנשים המשונים היה ללגיון, ובמלחמה עמו נכנעו לגיונות הקיסר, וכל האימפריה, השליטה בים וביבשה היתה עתה בידי הגליליים." גם המפלגה הקומוניסטית, כזוויה ונרדפת בהווה, מפעילה תעמולה, שקנאות אמנותה ושאיפת ההרס הקודרת שלה מזכירות את הנוצרים הקדומים. התבוננות בתהליכי הקיטוב המעמדי והגיוון המוסרי של

בהכרח נכונה. היא נכונה רק לגבי אותם סופרים הכותבים בהשראה הרגע, שמצייתים למילים. אצל אמנים עקרון זה אינו תופס, כי הם אדוני המלה, טובעים אותה כרצונם, כותבים אוביקטיבית, ואין סגנונם מסגיר את אופיים.

לעולם לא שייך היינה את מתנגריו בקטגוריה אחת עם דנטה סרוונטס, שילר וגיתה, שהיו "רק" משוררים... "בינינו לבין עצמנו משוררים אלה, אפילו האחרון, גילו לפעמים אופי!" ההמון לעולם לא יבין, שללא אחדות פנימית לא ייתכן גודל רוחני, ומה שבעצם נקרא אופי, הוא מן הסגולות ההכרחיות של המשורר.

בשאת נפש דחה היינה את רמזי ברנה על היותו שכיר-עט של אויבי הדמוקרטיה. ידיו נקיות ומעולם לא ליכלך אותן בזהבם המלוכלך של אויבי העם. מוטב לו לבקש פרוסת לחם יבשה אצל צרפתי עני, מלשרת את הרמאים האצילים במולדת הגרמנית. אולם יושרו הועמד בספק לאחר מהפכת פברואר 1848. מתוך פירסום מסמכי הארכיון הממשלתי ב"Revue Retrospective" נודע שהיינה כאיש אחרים, ביניהם פליטים פוליטיים ואמנים, קיבל קיצבון קבועה מן הממשלה הצרפתית. מערכת ה"אוגוסבורגר אלגמיינה צייטונג", שהעתיקה את הידיעה הזאת, הביעה חשד, שהוא זכה לקיצבה של ממשלת צרפת, "לא בעד מה שכתב, אלא בעד מה שלא כתב." ב"הבהרה" שפירסם היינה בעתון זה, הביע תרעומת רבה על ההחשדה. עורכיו יודעים היטב זה 20 שנה, לא על סמך מה שפירסמו מפרי עטו, אלא דווקא על סמך מה שהם לא פירסמו, שהוא אינו סופר מתרפס, שמישהו יוכל לקנות את שתיקתו. הוא אישר, שכמו אלפי מהגרים אחרים שניזוקו במולדתם על ידי פעילותם המהפכנית, קיבל גם הוא תמיכה כספית ממשלה צרפתית. הוא קיבל תמיכה זו, בעת ש"הברית הגרמנית" הטילה חרם על כתביו וגזלה ממנו את הכנסתו. ממשלת צרפת לא רק שתמכה בו, אלא שר החוץ גיוו גם סירב לגרשו מצרפת, כדרישת הממשלה הפרוסית. מעולם לא דרש ממנו תמורה כלשהי. כאשר הביע לו את תודתו על שאישר לו את הקיצבה למרות השקפותיו הרדיקליות השיב: "לא אני הוא האיש, שימנע פרוסת לחם ממשורר גרמני החי בגלות."

התקפות על המימסד היהודי

אי תלותו העתונאית מוכחת בכתבות לא מעטות, שבהן מתח היינה ביקורת על החברה הצרפתית ועל שליטי צרפת. סדרת כתבות המעידה יותר מכל על עמדתו הסרת הפניות, הן אלה שבהן עסק ב"עלילת הדם" בדמשק (וראה מאמרו של יגאל לוסיין בגיליון זה עמ' 48-59).

היהודי המומר היינה לא חסך את שכטו גם מן המימסד של יהודי צרפת, שלבד מן הברון רוטשילד, ציר הפרלמנט בינאה פולר ועורך הדין אדולף כרמיה, לא הרים את קולו נגד העלילה ולא התגייס לעזרת היהודים בדמשק. העניין שהמימסד מצא בטרגדות

חסרי התועלת יגורשו, ואבוי! מ"ספר השירים" שלי יעשה מוכר התבלינים שקיות, שלתוכן ישפוך לזקנות העתיד המסכנות את הקפה והטבק.

בר הפלוגתה הגדול של היינה, הפובליציסט הגרמנייהודי לודוויג ברנה, לוחם הדמוקרטיה, מנהיג הגולים הפוליטיים הגרמנים בפריז, האשים את היינה, שבסגנונו המבריק הוא מכסה על אי עקביות אידיאולוגית וטוען דבר והיפוכו. במאמריו "על המצב בצרפת" הוא מתניף הן לדמוקרטים הן לאריסטוקרטים ומתחמק מנקיטת עמדה חד משמעית בסוגיות הפוליטיות הבוררות. הוא אמנם בעל כשרונות אבל בעצם אינו אלא משורר חסר אופי. כאמן, כמשורר, הוא רואה בצורה את הערך העליון, ומכיוון שלעתים קרובות הוא שואף להיות יותר ממשורר, הוא לרוב תועה בדרכו. לכן אין הוא משכנע, גם כשהוא דובר אמת. שכן, "כיצד אפשר להאמין למישהו, שבעצמו אינו מאמין בשום דבר?" ברנה רמז אפילו, שהיינה מקבל שוחד מאויבי הדמוקרטיה הגרמניים תמורת שירותי עט.

בשמך יהירות פטר היינה את טענת יריבו על ברק סגנונו:

...כל התנכלויותיו לא היו בסופו של דבר אלא קינאה קטנונית, כפי שחש המתופף הקטן כלפי המנצח על התזמורת הצבאית הוא קינא בי על ציצת הנוצות הגדולה, שצהלה יהירה אל על, על מדי עתירי הריקמה, שהכסף שבו נרקמו עלה על כל רכושו. הוא קינא בי על המיומנות, בה אני מניף את השרביט הגדול, על מבטי האהבה שזרקו לעברי הבחורות הצעירות, שעליהן אני משיב אולי במקצת גנדרנות!

ביתר כובד ראש השיב היינה על הטלת דופי באופיו, שכן היא נגעה באי תלות חשיבתו ואמינותו כתיבתו: מיהו "בעל אופי"? זהו אדם, שלעולם אינו מגיע לסתירה עם חשיבתו ורגשותיו. אולם אצל אנשי רוח יוצאי דופן, הנישאים מעבר לדורם, לא ידע המון העם אם יש להם אופי או לא, כי אין להמון רוחב מבט מספיק לכלול בו את כל אותם מעגלים, בהם נעים אותם אנשי רוח נעלים. והואיל וההמון אינו מכיר את גבולות הרצייה וההיתר שלהם, יקרה על נקלה, שיראה במעשיהם לא זכות ולא הכרח. ואז קובלים הכסילים וקצרי הרוח על שרירות לב, חוסר עקביות וחוסר אופי. אנשים מתוננים פחות, שאת השקפת עולמם השטחית והצרה קל לתפוס, שאת תוכנית חייהם הכריזו בשפה עממית בראש חוצות, את אלה יבין הציבור תמיד מתוך ההקשר. יש לו קנה מידה לכל אחד ממעשיו, הוא שמח מתוך כך על האינטליגנציה של עצמו, כמו בחידה פתויה וצוהל: "ראו, זהו בעל אופי!" מי שההמון מבין אותו בקלות ואת מי שהוא משבח כבעל אופי, סימן היכר הוא למוגבלותו. זה חמור במיוחד לגבי סופרים, כי מעשיהם מתגלמים בעצם במילים, ומה שהקהל מכבד בכתביהם כאופי, אינו אלא כניעה לחולף, חסר של אמנות. ההנחה, שמכירים את אופיו של סופר מדרך כתיבתו, אינה

חסרי התועלת יגורשו, ואבוי! מ"ספר השירים" שלי יעשה מוכר התבלינים שקיות, שלתוכן ישפוך לזקנות העתיד המסכנות את הקפה והטבק.

בר הפלוגתה הגדול של היינה, הפובליציסט הגרמני-יהודי לודוויג ברנה, לוחם הדמוקרטיה, מנהיג הגולים הפוליטיים הגרמנים בפרוץ, האשים את היינה, שבסגנונו המבריק הוא מכסה על אי עקביות אידיאולוגית וטוען דבר והיפוכו. במאמריו "על המצב בצרפת" הוא מחניף הן לדמוקרטים הן לאריסטוקרטים ומתחמק מנקיטת עמדה חד משמעית בסוגיות הפוליטיות הבווערות. הוא אמנם בעל כשרונות אבל בעצם אינו אלא משורר חסר אופי. כאמן, כמשורר, הוא רואה בצורה את הערך העליון, ומכיוון שלעמים קרובות הוא שואף להיות יותר ממשורר, הוא לרוב תועה בדרכו. לכן אין הוא משכנע, גם כשהוא דובר אמת. שכן, "כיצד אפשר להאמין למישהו, שבעצמו אינו מאמין בשום דבר?" ברנה רמוז אפילו, שהיינה מקבל שוחד מאויבי הדמוקרטיה הגרמניים תמורת שירותי עט. בשמן יהירות פטר היינה את טענת יריבו על ברק סגנונו:

...כל התנכלויותיו לא היו בסופו של דבר אלא קינאה קטנונית, כפי שחש המתופף הקטן כלפי המנצח על התזמורת הצבאית הוא קינא בי על ציצת הנוצות הגדולה, שצהלה יהירה אל על, על מדי עתירי הריקמה, שהכסף שבו נרקמו עלה על כל רכוש. הוא קינא בי על המיומנות, בה אני מניף את השרביט הגדול, על מבטי האהבה שזרקו לעברי הבחורות הצעירות, שעליהן אני משיב אולי במקצת גנדרנות!

ביתר כובד ראש השיב היינה על הטלת דופי באופיו, שכן היא נגעה באי תלות חשיבתו ואמינותו כתיבתו: מיהו "בעל אופי"? זהו אדם, שלעולם אינו מגיע לסתירה עם חשיבתו ורגשותיו. אולם אצל אנשי רוח יוצאי דופן, הנישאים מעבר לדורם, לא ידע המון העם אם יש להם אופי או לא, כי אין להמון רוחב מבט מספיק לכלול בו את כל אותם מעגלים, בהם נעים אותם אנשי רוח נעלים. והואיל וההמון אינו מכיר את גבולות הרצייה וההיתר שלהם, יקרה על נקלה, שיראה במעשיהם לא זכות ולא הכרח. ואז קובלים הכסילים וקצרי הרוח על שרירות לב, חוסר עקביות וחוסר אופי. אנשים מחוננים פחות, שאת השקפת עולמם השטחית והצרה קל לתפוס, שאת תוכנית חייהם הכריזו בשפה עממית בראש חוצות, את אלה יבין הציבור תמיד מתוך ההקשר. יש לו קנה מידה לכל אחד ממעשיו, הוא שמח מתוך כך על האינטליגנציה של עצמו, כמו בחידה פתויה וצוהל: "ראו, זהו בעל אופי!" מי שההמון מבין אותו בקלות ואת מי שהוא משבח כבעל אופי, סימן היכר הוא למוגבלותו. זה חמור במיוחד לגבי סופרים, כי מעשיהם מתגלמים בעצם במילים, ומה שהקהל מכבד בכתביהם כאופי, אינו אלא כניעה לחולף, חסר של אמנות. ההנחה, שמכירים את אופיו של סופר מדרך כתיבתו, אינה

בהכרח נכונה. היא נכונה רק לגבי אותם סופרים הכותבים בהשראה הרגע, שמצייתים למילים. אצל אמנים עקרון זה אינו תופס, כי הם אדוני המלה, טובעים אותה כרצונם, כותבים אוביקטיבית, ואין סגנונם מסגיר את אופיים.

לעולם לא שיבץ היינה את מתנגדיו בקטגוריה אחת עם דנטה סרוונטס, שילר וגיתה, שהיו "רק" משוררים... "בינינו לבין עצמנו משוררים אלה, אפילו האחרון, גילו לפעמים אופי!" ההמון לעולם לא יבין, שללא אחדות פנימית לא ייתכן גודל רוחני, ומה שבעצם נקרא אופי, הוא מן הסגולות ההכרחיות של המשורר.

בשאת נפש דחה היינה את רמזי ברנה על היותו שכיר-עט של אויבי הדמוקרטיה. ידיו נקיות ומעולם לא ליכלך אותן בזהבם המלוכלך של אויבי העם. מוטב לו לבקש פרוסת לחם יבשה אצל צרפתי עני, מלשרת את הרמאים האצילים במולדת הגרמנית. אולם יושרו הועמד בספק לאחר מהפכת פברואר 1848. מתוך פירסום מסמכי הארכיון הממשלתי ב-"Revue Retrospective" נודע שהיינה, כאיש אחרים, ביניהם פליטים פוליטיים ואמנים, קיבל קיצבו קבועה מן הממשלה הצרפתית. מערכת ה"אוגוסבורג" אלגמינה צייטונג", שהעתיקה את הידיעה הזאת, הביעה חשד, שהוא זכו לקיצבה של ממשלת צרפת, "לא בעד מה שכתב, אלא בעד מה שלא כתב." ב"הבהרה" שפירסם היינה בעתון זה, הביע תרעומת רבה על ההחשדה. עורכיו יודעים היטב זה 20 שנה, לא על סמך מה שפירסמו מפרי עטו, אלא דווקא על סמך מה שהם לא פירסמו, שהוא אינו סופר מתרפס, שמישהו יוכל לקנות את שתיקתו. הוא אישר, שכמו אלפי מהגרים אחרים שניזוקו במולדתם על ידי פעילותם המהפכנית, קיבל גם הוא תמיכה כספית מממשלת צרפת. הוא קיבל תמיכה זו, בעת ש"הברית הגרמנית" הטילה חרם על כתביו וגולה ממנו את הכנסתו. ממשלת צרפת לא רק שתמכה בו, אלא שר החוץ גיזו גם סירב לגרשו מצרפת, כדרישת הממשלה הפרוסית. מעולם לא דרש ממנו תמורה כלשהי. כאשר הביע לו את תודתו על שאישר לו את הקיצבה למרות השקפותיו הרדיקליות השיב: "לא אני הוא האיש, שימנע פרוסת לחם ממשורר גרמני החי בגלות."

התקפות על המימסד היהודי

אי תלותו העתונאית מוכחת בכתבות לא מעטות, שבהן מתח היינה ביקורת על החברה הצרפתית ועל שליטי צרפת. סדרת כתבות המעידה יותר מכל על עמדתו חסרת הפניות, הן אלה שבהן עסק ב"עלילת הדם" בדמשק (וראה מאמרו של יגאל לוסין בגיליון זה עמ' 48-59).

היהודי המומר היינה לא חסך את שבטו גם מן המימסד של יהודי צרפת, שלכד מן הברון רוטשילד, ציר הפרלמנט בינאה פולד ועורך הדין אדולף כרמיה, לא הרים את קולו נגד העלילה ולא התגייס לעזרת היהודים בדמשק. העניין שהמימסד מצא בטרגדיה

ולא תכזבו בטן עצלה
מה שיד חרוצה יוצרת.

לחם צומח כאן, מספיק
לכל בני אנוש בשפעה,
גם ורדים ויפוי ואויר למכביר
אפונים מתוקות פי שבעה.

תרמילי אפונה מתוקה לכל
שמהם מתפקעים גרגירים!
ואת השמים נשאיר להם
לשרפים וגם לדרורים!

(תרגום: שלמה טנאי)

רגישות לסבל העם

אם הישלה את עצמו, שבמהפכת יולי 1830 ניצחו "האנשים העניים", נוכח לדעת שטעה. הבורגנות היא שניצחה. והיא לא היתה טובה יותר מאותה אצולה, שבמקומה היא באה. היא מגנה על שלטונה נגד לחץ המוני העם, שדורשים שינוי רדיקלי של החברה, חלוקה צודקת יותר של הנאות החיים. היינה, כאינטלקטואלים רבים בני דורו, רגיש לסבל העם, הנושא בתוצאות החמורות של המהפכה התעשייתית.

ברצון אנו מוכנים להקריב את עצמנו למען העם, כי ההקרבה העצמית היא אחת מהנאותינו המודרניות המתחכמות ביותר. האמנציפציה של העם היתה משימת חיינו הגדולה ונאבקנו וסבלנו למענה סבל אין קץ, במולדת כבגלות.

עם זאת לא נפל היינה בפח האידיאליזציה של "העם" או לדמגוגיה של מנהיגיו, "חנפנים יותר מחצרני וורסי", המשבחים בהתלהבות את מעלותיו וסגולותיו: "כמה יפה הוא העם! כמה טוב הוא העם! כמה אינטליגנטי הוא העם!" היינה צייר תמונה ריאליסטית של "אותו ריבון גולמני", שכמשורר וכאמן הוא חרד ליום שבו יתפוס את השלטון:

לא, אתם משקרים. העם העני איננו יפה, להיפך, הוא מכוער מאוד. אבל כיעור זה מקורו בלכלוך וייעלם יחד עמו, כשנכנה בתי מרחץ ציבוריים, בהם יוכל הוד מלכותו העם להתרחץ חיים... העם שאת טוב לבו כה מהללים, כלל איננו טוב; לעיתים הוא רע כבעלי עוצמה אחרים. אבל רשעות זו נובעת מן הרעב; ועלינו לדאוג שלעם הריבוני יהיה תמיד אוכל; וכשהוד רוממותו יפוטם כהוגן ויהיה שבע, הוא יחייך אליכם ברוב חן וחסד, בדיוק כמו האחרים. הוד מלכותו גם איננו אינטליגנטי ביותר,

זו, הצטמצם בהחלטה פושרת של הקונסיסטוריה, שיש להביא את תיקי המשפט לידיעת הציבור. היחס האדיש הזה מאפיין, לדעת היינה, את כלל יהדות צרפת. שכן בעקבות האמנציפציה התנוונו החיים הדתיים והציבוריים.

בהקדמה שכתב ב-1852 ל"לוטציה", הבהיר היינה לקוראיו את יעדיו: "השלום, הרווחה והחירות". לשלושה יעדים אלה הוא מקדיש את חייו. לשם השגת השלום צריך העם להבין את המציאות שבה הוא חי, כדי ש"שכירי העט" של השליטים לא יוכלו להסית אותו למלחמה. היינה, הפובליציסט, העתונאי המעורב, שאף לבנות גשר של הבנה בין עמי צרפת וגרמניה, שאף לסתור את הנחת מורו הגל, שקיים כביכול ניגוד מהותי בין שני העמים. הוא עשה זאת על ידי שהסביר לצרפתים את חיי הרוח בגרמניה ולגרמנים את החיים הפוליטיים וחיי החברה והתרבות של הצרפתים. "היתה זו משימת חיי הגדולה, לעמול למען הבנה לבכית בין גרמניה וצרפת ולסכל את התככים של אויבי הדמוקרטיה, המנצלים את הדעות הקדומות השוררות בין העמים ואת השינאה לתועלתם." היינה נלחם בלאומנות הגרמנית הקנאית, נגד הפטריוטים המזוייפים, שאהבת מולדתם אינה אלא דחיית כל דבר זר ושינאה עיוורת לצרפת. על פועלו זה האשימו אותו מתנגדיו, שהוא יריד הצרפתים ומבזה את המולדת הגרמנית. להם הוא השיב:

אנא הירגעו. אני אוהב את המולדת לא פחות מכם. בגלל אהבה זו הייתי שלוש עשרה משנות חיי בגלות... אני יודים של הצרפתים ממש כפי שאני יודים של כל בני האדם כל עוד הם נבונים וטובים, ומפני שאני עצמי אינני טיפש או מרושע כל כך עד כי אייחל שהגרמנים שלי והצרפתים, שני העמים הנבחרים של ההומניות, ישברו את מפרקתם לתועלת אנגליה ורוסיה, וכדי לספק שמחה לאיד לכל היונקים והכמרים שעל פני כדור הארץ.

היינה חשב במושגים כל אירופיים. הוא הציע את ייסוד "ברית העמים הגדולה, את ברית הקודש של האומות", שתבטיח את השלום. אז לא יצטרכו לפרנס צבא קבע של מאות אלפי חיילים מיותרים, שאת חרבותיהם יכתתו למחרשות.

יעדו השני של היינה, רווחת העם (Wohlstand), התביעה לצדק סוציאלי ולמימוש הזכות האלמנטרית של האדם לקיום הוגן, חוזרת בשירה ובפרווה. ב"גרמניה, אגדת חורף" הוא גותן ביטוי לחזונו:

אך שיר חדש, שיר טוב יותר,
ידידים, לכם אנעים:
רוצים אנו עלי-ארמות
ממלכת שמים להקים.

להיות מאושרים על-ארמות
שרעב פה לא יזכר עוד.

N° 3

nr. 10. Leds. 1836.

An unsere sehr Verehrten Versammlung.

Mit diesem Entwürf erfüllt mich der Wunsch, den Sie in Ihrer 31ten Sitzung vom 1835 gefasst haben.

Ich gesteh Ihnen, meine Herren, zu diesem Entwürf gefüllt sich mich die größte Bewunderung. Sie haben mich ungeachtet, gerücht, verwirrt, ohne daß Sie mich weder schriftlich noch mündlich vernommen, ohne daß jemand meine Verteidigung gesucht, ohne daß irgend eine Ladung an mich ergangen. So handelt mich bey ähnlichen Fällen das selbige vönlische Reich, an dessen Stelle der deutsche Bund getreten; Doktor Martin Luffen, glorreichen Andenkens, durfte, sturzen mit freyem Gelächte, vor dem Reichstage erscheinen und sich frey und öffentlich gegen alle Anklagen vertheidigen. Sie ist noch mir die Anweisung mich mit dem hochwürdigsten Manne zu versetzen

אהובתו, יש לו מושג מהי גלות רוחנית! גם מחשבותי הוגלו, הוגלו לשפה זרה!" אך כשביקר בגרמניה לאחר 13 שנות גלות, אחז בו תיעוב, בראותו בעיר אאכן את הנשר הפרוסי השחור, שסימל בעיניו את דיכוי חירויות האדם.

ציפור גועלית, אם פעם תפלי
לי ישר אל תוך הידיים,
אמרוט לך את כל הנוצות
ואקצר לך את הצפרניים.

(תרגום: שלמה טנאי)

הפחד לגורל חירות האדם הוא שהרתיע את היינה מפני המשטר הקומוניסטי, שעתיד לפי תחזיתו לרשת את שלטון הבורגנות. "אז יהיה אולי רק רועה אחד ועדר אחד, רועה חופשי עם מקל רועים מברזל, עם עדר אדם גזוז לפי דגם אחד, פועה בקול אחד!... אני מיעץ לנכדינו להיולד עם עור עבה מאוד."
הוא חרד ליקר לו ביותר: החירות לבטא את האמת שלו בדרך הנאה ביותר.

הוא אולי טיפש מן האחרים, טיפש בהמי, כמעט כבני חסותו. אהבה ואמון הוא מעניק רק לאלה, המדברים או מייללים את זירגון תאוותו, בעוד הוא שונא כל איש הגון, הדובר אליו בשפת התבונה, להשכילו, לעדנו. כך הוא בפריו, כך היה בירושלים. תנו לעם לבחור בין צדיק שבצדיקים לבין שודד דרכים זוועתי, היו בטוחים שיקרא: "רוצים את בריאבא! יחי בריאבא!" [קנאי יהודי בימי הבית השני, שכמעט הוצא להורג יחד עם ישון]. סיבת הסילוף הוא בבורות; עלינו לשרש את הנגע הלאומי הזה על ידי בתי ספר ציבוריים לעם, שבהם יקבל השכלה חינוך יחד עם לחם בחמאה ושאר מזונות. כשלכל אחד בעם תהיה היכולת לרכוש דעת כרצונו, תראו עד מהרה גם עם אינטליגנטי.

המאבק לחירויות האדם עובר בכל פועלו הספרותי של היינה. הוא משתלב בשני יעדי מאבקו האחרים שלום וצדק סוציאלי. כרבים מבני דורו, שילם את מחיר המאבק הזה על ידי גלות מארץ מולדתו, המחיר הכבד ביותר שסופר עלול לשלם. "יש לכם אולי מושג מהי גלות פיסית, אך רק משורר גרמני, שמוכרח לדבר ולכתוב כל היום צרפתי, ולהיאנח אפילו כלילה בצרפתית על לב